

jega dijela, naselja. Može se i načiniti i složeno ime prema imenima dvaju naselja koja čine mjesto, i to tako da jedno ime bude član identifikacije, a drugo član diferencijacije. Npr. prema Belovar-Moravče moglo bi se načiniti bolje ime: *Moravački Belovar* ili *Belovarsko Moravče*, prema *Brcković-Draga* — *Brckovićeva Draga*, prema *Bokšić-lug* — *Bokšićki Lug* itd.

8. Potrebno je izbjegavati višečlana imena.

Kao opći zaključak može se reći da je imenovanju i preimenovanju mjesta potrebno vrlo ozbiljno pristupiti, da je potrebno polaziti od stanja na terenu i savjetovati se sa širokim krugom stručnjaka, a posebno s lingvistima — onomastičarima i specijalistima za standardni jezik.

OBAVIJESNI JEZIK U DELEGATSKOMU SISTEMU

Ivan Milićević

Pisati (i govoriti) valja tako da nas drugi moraju (istaknuo I. M.) razumjeti, a ne samo da nas mogu razumjeti.

Sreten Živković

O nužnosti pravodobnoga, objektivnog i cjelovitog informiranja u samoupravnomu delegatskom sistemu u nas se — posebice u posljednje vrijeme — piše i govori veoma mnogo. Čine to sve naše društveno-političke razine, svi naši najvažniji društveni (državni) i partijski dokumenti i, sve učestalije, naša sredstva javnoga priopćavanja. Što je najvažnije, ne ostaje se na pukim konstatacijama i ocjenama, bile bi to inače prazne fraze, nego se ulazi u bit problema: traže se najprikladniji oblici, vrste i sredstva toga informiranja. Zapravo, nastoji se stvoriti takav društveni obavijesni sustav koji će pomoći da radnik (samoupravljač, delegat) ne ostane po strani i na marginama naših samoupravnih odnosa, da ne bude statist ili samo suputnik revolucionarne izgradnje novoga društva. Ipak, ne možemo biti potpuno zadovoljni, delegatsko je informiranje još uvijek opterećeno mnogim problemima; a jedan od gorućih je *jezik i stil* tekstova, najvećma izvještaja, što se namjenjuju i šalju delegatima.

Istina, govori se i piše i o tomu, ali odveć okolišavo, uopćeno, i u riječ-dvije. Čitamo i slušamo tako: *Treba pisati i govoriti kratko i svakomu razumljivo, Izvještaji ne smiju biti preopširni i nerazumljivi; i uglavnom ništa*

više. A što zapravo to znači, kako se postiže kratkoća i razumljivost tekstova, to i onaj vrlo malen broj zainteresiranih nema gdje ni iz čega doznati. Mi nemamo navike, ni želje, čini se, da jezičnu i svaku drugu kulturu propagiramo i razvijamo, a protiv nekulture da se borimo na najdjelotvorniji način — putem najpristupačnijih sredstava: dnevnih i tjednih listova i časopisa. Da smo i kad bismo bar danas i sutra to činili, stanje bi u našem jeziku (i oko njega) bilo kudikamo bolje — bilo bi znatno manje nepismenih i nepismenosti, i to one pogubne »koju formalno ne registrira nikakva statistika, ali koja je prepreka svakoj pravoj civilizaciji i kulturi«. ¹ Stručne jezične periodike i publikacija imamo malo, a dodamo li tomu i stanovitu alergiju u nas prema gramatici, postaje shvatljivo da sadašnje stanje nije ni moglo biti bolje. Anarhija nam je gotovo zamijenila normu, a gdje nje nema, nema ni valjana jezika. Korijeni su takvu stanju duboki. Imalo upućenijemu nije teško ustvrditi da je za naš sve naglašeniji nemar prema jeziku dobrim dijelom odgovorno upravo osnovno i srednje školstvo, odnosno jezična nastava u njemu. Ovdje, naravno, nije potrebno, a nije ni svrhom ovoga članka upuštati se u dublja razmatranja programatskih, organizacijskih i metodoloških aspekata te nastave, ali valja, bar usputno, pripomenuti da često ne daje rezultate kakve bi inače trebala i morala davati.

Velik propust čini jezična nastava u našim školama što malo poučava i malo navikava učenike da se samostalno i stalno služe jezičnim priručnicima — gramatikama, jezičnim savjetnicima, pravopisom, što bi sigurno bilo mnogo korisnije od učenja pravila i paradigma napamet. Takvo znanje obično brzo ishlapljuje, i kad nam u životu zatreba, ne znamo ili se jednostavno ne sjetimo da ga u kojemu priručniku obnovimo, nego se prepuštamo vlastitomu domišljanju i nagađanju što valja, što ne valja. To nas naposljetku dovede do shvaćanja da je zapravo sve pravilno. Međutim, istina je drukčija: *gdje je sve pravilno, tu pravilnosti uopće nema.*

Za sadašnje (i jučerašnje) stanje naše opće pismenosti odgovorna su i sredstva javnoga priopćavanja: novine, radio, televizija i film. Njihov je utjecaj svakodnevan i golem, a, na žalost, nije uvijek pozitivan. Slično je i s jeftinom, šund-literaturom, koja je poprilično prodrla u naše domove.

Opće stanje naše pismenosti odrazilo se i odražava i na jezik izvještaja, normativnih i općih akata i drugoga pisanog materijala što ga SIZ-ovi šalju svojim delegatima. A da je to stanje loše, potvrđuju i stalni prigovori delegata i njihove baze da su tekstovi nerazumljivi, da su napisani teškim stilom i da su preopširni, te da od takvih tekstova delegati imaju malo stvarne koristi i pomoći u pripremama za rasprave i donošenje odluka u skupštinama. To su

---

¹ D. Brozović u predgovoru jezičnoga savjetnika *Kako ne valja — kako valja pisati*, autor R. Vidović, Zagreb, 1969, str. 7.

ozbiljni prigovori koji — jer su uistinu na mjestu — postavljaju i pitanje djelotvornosti i funkcionalnosti delegatskoga sustava uz takvo informiranje njegovih nosilaca.

U središtu je samoupravnoga delegatskog odlučivanja radnik, proizvođač, pa opseg, strukturu i razinu obavijesti valja prilagoditi i podrediti njegovim radnim i obrazovnim potrebama i mogućnostima. Na žalost, praksa nam je dobroano daleko od toga, malo razmišljamo o tomu *komu* pišemo i *koliko* pišemo, a još manje (ili nikako) *kako* pišemo. Nerijetko su nam izvještaji i drugi tekstovi — »romani«, puni razgovornoga verbalizma: u nedogled se niže isto ili slično u tuđoj i domaćoj jezičnoj odori, okamenjene i sterilne konstrukcije, nepravilni i nerazumljivi leksički sklopovi u predugim i zapletnim rečenicama. Teško je i najobrazovanijima (a to delegati često nisu) proniknuti u smisao i razumjeti taj »nakazni pseudobarok, rođen iz sparivanja siromaštva duha i ropskog oponašanja stranoga.«² Sličan je problem i s odveć stručno napisanim materijalom, pretrpanim stranim izričajima i nazivima, jer delegati redovito nisu, niti moraju biti kvalificirani stručnjaci za određena područja.

Problem našega neodgovorna odnosa prema pisanju i govorenju, tj. prema vrijednosti i funkcionalnosti riječi i jezika, nije od danas niti od jučer, stvar je jamačno koliko i borba za jezični standard. Već prije sto godina na to je upozoravao pedagog i književnik Ivan Filipović: »Nesmisao pravimo, kad govorimo o stvarih, kojih sami dobro ne razumijemo; kad rabimo rieči neprikladne i neumjesne; kad si sami protuslovimo; kad rabimo fraze neobične; kad u stavcih ispuštamo ili skraćujemo rieči, kojima se nije lako dosjetiti . . . Time ne riedko biva, da svoje misli nejasno ili dvojbeno izrekemo.«³ No, ako se prije sto godina i moglo naći objektivnih opravdanja, na primjer u općoj pa i u jezičnoj nerazvijenosti i neciviliziranosti, danas nikakvih valjanih opravdanja za to nema, a ponajmanje objektivnih. Aktualnost je Filipovićeva upozorenja toliko i danas da bi, kad ne bi bilo jezične patine, pomislili da je izrečeno u naše dane. Dakle, sto (i više) godina isti problem i iste jadikovke nad njim. Mi smo, istina, u tih sto godina učinili golem napredak u jeziku: propisali smo i stabilizirali njegovu normu, utvrdili i izgradili njegov standard, imamo na njemu i bogatu književnost, znanost, kulturu uopće, ali kakve li koristi od toga kad se u praktičnoj uporabi njegovoj ponašamo vrlo često i nemarno i necivilizirano. I kad znamo jezična pravila i propise, slabo marimo za njih, ali češće ih ne znamo.

Mnogi se prema jeziku i riječima u njemu odnose kao prema hrpi slučajnih znakova: uzmi koliko hoćeš, poredaj kako hoćeš i stavi u odnose kakve hoćeš. Anarhiju ne dopušta nijedan jezik, pa i najneizgrađeniji. »Bez obzira na osobni ukus, jezična kultura traži pomnju nad punim i izvornim značenjem

² R. Vidović, *Kako ne valja — kako valja pisati*, Zagreb, 1969, str. 26.

³ I. Filipović, *Kratka stilistika za građanske i više djevojačke škole*, Zagreb, 1876, str. 11.

izraza. (. . .) I ne vrijedi to samo za tuđe i učene riječi nego i za naše, najobičnije i najsvakodnevnije. *Treba ih upotrebljavati s puno pomnje za njihovo izvorno značenje i za njihovu vezu s drugim riječima.*«⁴ (Istaknuo I. M.)

Racionalnost, ekonomičnost i standardnost — to je, valjda, nedvojbeno — pojmovi su bez kojih se danas ne može ni zamisliti bilo koje područje čovjekova života; pismeni i usmeni jezik ne mogu i ne smiju biti iznimkom. Nepromišljeno, nekritično i isprazno gomilanje riječi, bile one »obične« ili pak »nesvakidašnje«, »snažne«, »zvučne«, ubija jednostavnost i ljepotu izraza i zamagljuje smisao, a tuđi nanosi i papagajsko fraziranje razaraju sustav vlastitoga jezika. Koliko bi rečenica u našim tekstovima mogla biti i kraćom i gipkijom, koliko bi misao mogla biti i jasnijom i odlučnijom da nije te verbicidne inflacije riječi! Potkrijepimo to sa dva primjera, nasumce izabrana, iz pisanoga materijala što se šalje delegatima u SR Hrvatskoj. Evo jedne rečenice: *»Materijal je obilovao zanimljivim podacima koji su davali mogućnosti za konkretne zaključke u smislu iznalaženja mogućnosti za zapošljavanje što su delegati i prihvatili te obvezali se na još aktivniji rad na stvaranju aktivne politike zapošljavanja kao jedinog pravilnog puta za smanjenje nezaposlenosti.*« Tako napisana rečenica ima 42 riječi, a kad je prenesemo u jednostavan, standardan jezik, kad zaobidemo ponavljanja i fraze, ima svega 24 riječi: *Materijal je obilovao podacima na temelju kojih su delegati mogli donijeti konkretne zaključke o tomu kako da se omogući veće zapošljavanje i smanji nezaposlenost.* Osamnaest je riječi manje u ovoj, drugoj verziji, a je li rečenica izgubila što od svoje sadržajnosti i izražajnosti? Nije, nego dobila; uostalom, zar se to i ne vidi i ne osjeća! Ili drugi primjer: *»Pošto se postojeći stupanj ekonomske i socijalne sigurnosti poljoprivrednika pojavljuje kao značajan razlog za opredjeljivanje povratnika za rad u drugim djelatnostima, te kao razlog za oprezno i sporo odlučivanje na modernizaciju poljoprivredne proizvodnje, to će se ubrzati rad na rješavanju sistematskih pitanja povezanih s uvođenjem mirovinskog i invalidskog osiguranja individualnih poljoprivrednika i predložiti rješenja za unapređivanje stupnja socijalne sigurnosti individualnih poljoprivrednika na dobrovoljnoj osnovi.*«

Valja otvoreno reći da se ta rečenica, iako ima 69 (šezdeset i devet!!) riječi, slabo ili jedva dâ razumjeti, posljednja njena sintagma gotovo nikako. Što znači: *»... unapređivanje stupnja socijalne sigurnosti individualnih poljoprivrednika na dobrovoljnoj osnovi*«? No, ono što smo shvatili, moglo se reći kraće, razumljivije, skladnije, ljepše: *Morat ćemo sustavno rješavati mirovinsko i invalidsko osiguranje individualnih poljoprivrednika i povećati njihovu socijalnu sigurnost kako bismo ih privoljeli da ne napuštaju poljoprivrednu proizvodnju, nego da je što brže unapreduju.* Namjesto šezdeset i devet — tridest

---

⁴ R. Katičić, Jezična kultura, Jezik, XXIII, str. 88.

riječi!! Je li nešto ispušteno? Koliko smo shvatili smisao — ne, iako će se tašti i tvrdokorni nevoljko s time složiti. Pročitajmo još jednom prvu i drugu verziju rečenice! Nema takva nekultivirana uha da ne bi osjetilo razliku i opredijelilo se za »raskoš jednostavnog« (Heidegger). Za početak dovoljno, ostalo će doći svakodnevnim bdjenjem nad vlastitim jezičnim iskazom.

Promislimo malo: u dvije rečenice ima više od polovice viška riječi, a — ponovimo — uzete su gotovo s reda iz dvaju naših tekstova namijenjenih najširoj samoupravnoj osnovi. Ne tvrdim, naravno, da bi se svaka rečenica (i u svim tekstovima) morala i mogla toliko skratiti, nekima zasigurno ne treba nikakvih popravaka, ali da je to nužno i moguće u ne malom broju — autor ovih redaka to tvrdi i potpisuje. Pretpostavimo li sada da je taj »ne mali broj« — (najmanje) jedna rečenica, nije teško izračunati koliko bi mogao biti kraćim i, dakako, razumljivijim npr. jedan preopsežan izvještaj kada bi se njegov autor (ili njegovi autori) *znao i htio* kraće i gramatičko-stilski valjanije i dotjeranije izražavati. Nije slučajno spomenuto *i htio* jer mnogima, tko zna iz kojih razloga, prija nemoćno i okolišavo izražavanje: jedan nejak glagol ili — još češće — nekaka glagolska imenica + jedna ili nekoliko (obično glagolskih) apstraktnih imenica (i uopće imena) namjesto jednoga jakog i nedvosmislenog glagola, npr. *vršiti obuku — obučavati, vršiti izbor zanimanja — odabirati zanimanje, obavljati teške poslove — teško raditi, posjedovati više znanja — više znati, nameću se potrebe za usavršavanjem — treba (valja, moramo) usavršavati, vršimo osposobljavanje za obavljanje određenih poslova — osposobljavamo za određene poslove, došlo je do sužavanja djelokruga rada* (evo primjera kako, ne misleći, gomilamo riječi: djelokrug = područje rada) — *smanjili su se poslovi itd.; bezličnost (pasivne konstrukcije), npr. treba da se ubrza donošenje statuta — moramo brzo (što prije) donijeti statut, radi se na izgradnji samoupravnih odnosa — gradimo (razvijamo) samoupravne odnose, na njima je da to učine — oni će to učiniti, zapostavlja ga se — zapostavljamo (zapostavljate, zapostavljaju) ga itd.; puno tuđica namjesto naših riječi, npr. resursi — sredstva, zalihe; kurs — tečaj, smjer; partner — sudionik, suigrač, suvlasnik, suradnik; pledirati — zastupati, braniti, zauzimati se, zalagati se; malverzacija — pronevjera, utaja, zloupotreba, neispravnost i sl. Iako nijedan jezik ne može biti bez tuđica, nije to mogao ni drevni grčki, ipak smo ih dužni s mjerom upotrebljavati: samo za pojem za koji nikako nemamo naše riječi ili nemamo dobre možemo upotrijebiti tuđicu. Zatim gomila fraza poštapalica koje ničemu ne služe, osim, dakako, razbijanju harmonije, npr. *s jedne strane, s druge strane, u cilju, u svrhu, u znatnoj mjeri, u uvjetima, u potpunosti, u pravcu, u pogledu, od strane, u odnosu na, u mnogome* i sl. Sve većim problemom postaje i pretjerana uporaba kratice. U nekim su primjerima kratice — šifre smisao kojih bez teškoća može uspostaviti samo njihov autor. Dodamo li tomu da u tekstove namijenjene delegatima uno-*

simo i mnogo nebitnoga, ne selekcioniramo podatke, možemo sasvim razložno ustvrditi da bi nam većina pisanoga materijala opsegom mogla biti za polovicu manja, a da ništa ne izgubi od svoje upotrebljivosti. Namjesto razvučenih i zapletenih, nabijenih svime i svačim i, razumije se, dosadnih »materijala« dobili bismo kratke, izbrušene i zanimljive tekstove, koje nije teško čitati i koji se čitaju.

Valjana obaviještenost raspršuje sumnje i uklanja zbunjenost. U samoupravnomu socijalizmu ona je osnova sigurna i postojana puta i jamstvo da će sve manje biti onih koji će na njemu (tom putu) posrtati i zastranjivati, ili pak odustajati od njega. Tamo gdje pravo na *istinitu informaciju* (»... sloboda informacija ne znači pravo da može neko da širi neistine po svojoj volji, nego pravo svakoga da čuje istinu«⁵) ima svatko, sve društvene strukture, monopol na nju ne može i ne smije imati nitko, nijedna društvena struktura. A da ne bi to ostalo samo zgodno, ali jalovo frazerstvo, nužno je svakomu *omogućiti* da dođe do svake informacije koja mu je u samoupravnomu gospodarenju i odlučivanju prijeko potrebna i poruke koje će s lakoćom raščiniti i shvatiti.

Nije u prirodi jezika da zastire i sputava istinu, nego da je rasvjetljuje.

Svaka se spoznaja i činjenica da iskazati *jednostavno*, dakle jasno i razgovijetno, a što to iskustveno nije tako, tri su glavna uzroka: *neznanje* (stručno, tj. u vlastitoj struci, i jezično), *poltronstvo* i *pomodarstvo*. Sva ta tri društvena zla dozlaboga obeščaćuju i degradiraju jezik i govor: prvo (zlo) — skrivajući nemoć, drugo — skrivajući neiskrenost i udvorištvo, treće — slijepo vjerujući da baš tako treba pisati i govoriti. Njihov je izričaj samo okolišanje, izvještachenost i bombastičnost, sračunat da proda ništa za nešto, glupost za mudrost, ulizištvo za iskrenost, neistinu za istinu. Tu ima svašta, ali malo valjana standardnoga jezika.

Mnogi ljudi u neformalnoj komunikaciji lijepo i ukusno govore, ali čini budu najavljeni, čim stanu za govornicu potpuno se promijene, izgube se; kao da to više nisu oni: mucaju, valjaju tuđice, traže »velike« riječi, gnjave, ponavljaju se, »muče« nedužni jezik. Sve to još žalosnije izgleda kad se pretoči u pismeni jezik. Pišući o problemu koji slabo poznaju ili se o njemu ne žele otvoreno izjašnjavati, takvi nemaju što drugo doli nesigurnost i poltronstvo obući u ljušturu zvučne fraze, tuđica i bezličnosti. Rezon je, premda naopak, ipak ljudski: bolje ispasti nerazumljiv, pa i dosadan, nego neiskren i neznačica. Da bar u taj nesmisao unesu nešto više formalnogramatičkoga reda, ali

---

⁵ E. Kardelj, Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja, Beograd, 1977, str. 218.

nema ni toga: oni *nižu*, a *ne slažu* riječi i sintagme. Najtragičnije u svemu tomu jest to što takvi lako zavode (zlo se brzo širi!) neuke, a dobronamjerne; zbog njih im valja što prije stati na put. U ovo vrijeme samoupravnih interesnih zajednica, SIZ-ova, ne bi bio naodmet i jedan SIZ za zaštitu jezika.

PITANJA I ODGOVORI

TREBAJU LI NAM VOKATIVI IMENICA KOJE OZNAČUJU STVARI?

U jednom se društvu povela rasprava o vokativu imenice *pěpeo*. Jedni su tvrdili da je vokativ *pěpele*, a drugi *pěpelu*. Na kraju je jedan sudionik rekao da to nije ni važno jer je *pepeo* stvar koju nitko i ne zove i zato vokativa od te imenice nema i ne treba nam ga. Drugi se sudionik nije zadovoljio takvim zaključkom pa nas pita što mi mislimo o ovom sporu.

Mislimo da je zanimljiv i s praktičnog i s teoretskoga gledišta.

Prvo, zanimljivo je da ni u jednoj gramatici ne nalazimo vokativ te imenice, ali po gramatičkim pravilima izlazi da bi bio *pěpele*, jer suglasnik *l* nije nepčani niti se imenica *pěpeo* nabraja među onima koje imaju ili mogu imati nastavak *-u* s kojih drugih razloga.

Međutim u jednoj anketi među studentima većina se opredijelila za *pěpelu*, 78:35.¹

Razloga za vokativ *pěpelu* ima jer se u obliku *pěpele* tri puta ponavlja samoglasnik *e*. Stoga se vokativ *pěpelu* može opravdati razjednačivanjem glasova na udaljenost. Tako nas, primjera radi, gramatike uče da imenice m. r. sa završnim nepčanim suglasnikom imaju u instrumentalu nastavak *-em*: *nožem*, *konjem*, *pjevačem* . . ., a *-om* ako je ispred nepčanika već *e*: *Bečom*, *Senjom*, *lupežom* . . .

¹ Zanimljivi su potpuni rezultati. Od 132 studenta *pepelu* 67, *pepele* 24, *pepele* i *pepelu* 11, *pepele* i *pepeo* 1, *pepeo* 23, *pepeo* 3, *pepel* 2, *peple* 1.

Zbog toga ćete se, nadam se, složiti da je gramatički pravilan vokativ *pěpele* i *pěpelu*, već prema jezičnom osjećaju i stilskim potrebama.

Drugo je pitanje zovemo li mi stvari i da li nam je vokativ od imenice *pěpeo* uopće potreban.

Zanimljivo je da ima i lingvista koji bi na takvo pitanje odgovorili negativno. Miloš Moskovljević, ocjenjujući Rečnik SANU, piše:

»Najzad za neke reči dati su akcenatski dubleti čisto lokalni, a uz neke su vokativa ili aorista označeni šablonski, mada su to zastarele ili malo poznate reči, pa ih niko neće upotrebiti u aoristu, ili u vokativu jer označuju stvar.«²

Tvrđnja da nitko neće upotrijebiti koju riječ ili koji oblik veoma je osobna i praksa je veoma često opovrgava. A što je riječ rjeđa i manje poznata, to ćemo prije posegnuti za priručnikom ako nam ona ustreba jer ćemo se češće naći u nedoumici nego kod čestih i dobro poznatih riječi. Gramatike, rječnici i jezični priručnici u načelu bi trebali sadržavati odgovore na sva pitanja iz svoga područja pa tako i za vokative svih imenica jer vokativ ne služi samo za dozivanje, nego i za obraćanje ili samo kao izraz osjećaja. A stvarima i govorimo i dozivamo ih jer je poosobljenje (personifikacija) česta pojava, češća nego što u prvi tren i mislimo, pogotovu u pjesničkom doživljavanju svijeta. Tragajući za vokativom imeni-

² Zbornik Matice srpske za knjevnost i jezik, knj. XI, Novi Sad, 1963, str. 246.